

Джерела та література

1. Dieckmann, R. Microfinance: an Emerging Investment Opportunity. Deutsche Bank Research, December 19, 2007. – pp. 1-6.
2. Boutin-Dufresne, F., and P. Savaria. "Corporate Social Responsibility and Financial Risk." *The Journal of Investing*, 13 (Spring 2004), pp. 57-66.
3. Waring, P., Lewer John, 'Social Performance Metrics and Human Resource Management Issues, Problems and Prospects', 18th Annual Conference of the Australian and New Zealand Academy of Management ANZAM 2004 'People First – Serving Our Stakeholders', Dunedin, New Zealand (2004).
4. Sparkes, R., and Christopher J. Cowton. "The Maturing of Socially Responsible Investment: A Review of the Developing Link with Corporate Social Responsibility." *Journal of Business Ethics*. June, 2004.
5. Basso, A. and Funari, S. (2003), Measuring the performance of ethical mutual funds: a DEA Approach. *The Journal of the Operational Research Society* 54(5): 521.
6. Bauer, R., Otten, R., and Rad, A. (2006), "Ethical investing in Australia: Is there a financial penalty?" *Pacific-Basin Finance Journal*, vol. 14, No. 1, pp. 33-48.
7. Thompson, M. (2004) "Socially responsible investing has become a mainstream practice", *The Chronicle of Higher Education*, Vol. 50, No. 38, pp. B24.

Пап В.В.

РИНОК ПОСЛУГ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Актуальність дослідження

Реформування, що відбувається в Україні, обумовлює необхідність наукового вивчення різних аспектів управління підприємствами, окремими підрозділами економіки й економіки в цілому. Особливо актуальними для сучасних умов є дослідження сфери послуг, що до теперішнього моменту залишається недостатньо вивченою, а також підприємств, що надають різні види послуг. Практика розвинених країн, висока економічна ефективність їхніх господарських систем, соціальна спрямованість економік підтверджують активний вплив сфери послуг на підвищення ефективності суспільного виробництва, рівня життя населення й участь у цьому підприємств сфери послуг.

Протягом двох останніх десятиріч сфера послуг є одним з найбільш перспективних секторів світової економіки. Ринок послуг є важливою складовою економіки багатьох країн світу, і для цього є вагомі підстави. В умовах ринкової економіки виявляється одна з головних закономірностей суспільного розвитку – випереджаюче зростання сфери послуг у порівнянні з матеріальним виробництвом і розширення її господарських позицій. Специфічною особливістю сучасного етапу розвитку ринку послуг в Україні є деяке його пошкваллення, обумовлене появою ознак подолання кризових явищ в економіці. Збереження позитивних тенденцій можливе лише за умови проведення зваженої економічної політики, що потребує відповідного економіко-організаційного забезпечення, зокрема, поглиблення досліджень розвитку сфери послуг.

Постановка проблеми

Існуючі теоретичні розробки та підходи до вирішення цієї проблеми охоплюють лише окремі аспекти розвитку сфери послуг, тому існує потреба в її комплексному вивченні та дослідженні, зокрема через призму трансформації структури вітчизняної економіки та впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

При вирішенні теоретичних та практичних проблем розвитку послуг автор керувався науковими дослідженнями відомих вчених-економістів, зокрема: О. Амоші, О. Гаврилюк, В. Кардаш, О. Кочерга, В. Куценко, В. Маркової, А. Мельник, І. Продіуса, В. Рибалкіна, І. Семеняк, А. Челенкова, В. Юхименко, А. Яковлева та ін.

Зокрема, Внукова Н. розглядає сферу послуг як необхідний елемент інфраструктури, без якої неможливий розвиток сучасної ринкової економіки [1].

Ефективний економічний ріст країни та її регіонів через розвиток сфери послуг вбачає Гаврилюк О. [2]. Калачова І. вважає, що формування стратегічних напрямків розвитку сфери послуг неможливе без концептуального реформування статистики послуг в Україні [3].

Недосліджена частина проблеми

У наукових розробках цієї теми недостатньо відображено нові тенденції та явища, притаманні економіці України. Сфера послуг і дотепер є однією з найменш розвинутих сфер суспільного виробництва в країні і значно відстає за своїми масштабами від світового рівня. Виникає об'єктивна необхідність подальшого розвитку й удосконалення цієї сфери. Створення передумов для активізації сфери послуг є необхідною умовою для подолання кризи, забезпечення стабілізації і зростання економіки.

Мета дослідження

Враховуючи вище викладене, метою даного дослідження є розробка механізму розвитку сфери послуг

Україні та регіонів в сучасних умовах функціонування економіки, а також формування напрямків розвитку даної галузі на державному та регіональному рівні, що є потенційною можливістю покращити її потенціал та сприяти вирішенню таких важливих проблем, як забезпечення довгострокової присутності країни на світових ринках послуг.

Вклад автора і обговорення результатів

Аналізуючи наведені підходи до визначення сутності поняття послуг, можна погодитись із твердженням О. Ланге, що послуги – це будь-які функції, пов'язані безпосередньо або опосередковано із задоволенням людських потреб, але безпосередньо не направлені на виробництво яких-небудь предметів.

У світовому експорті послуг експерти ООН виділяють три їх основні групи:

- найбільш “видимі” (перевезення, іноземний туризм та ін.);
- надходження від “роялті”;
- інші послуги (брокерські, фінансові, управлінські, бухгалтерські, архітектурні, лізинг, професійні та ін.).

Вивчення особливостей розвитку сфери послуг і ролі різних економічних суб'єктів у цьому процесі набуло в останні роки важливого теоретичного і практичного значення. Розвиток країни призводить до зміни в структурі продукції. Наступним етапом цієї еволюції, як правило, стає ріст питомої ваги сектора послуг.

70% світового ВВП припадає на сферу послуг, у світовому експорті промислово розвинених країн даний сектор займає понад 60%, в імпорті – 50%. До послуг відносять усі види міжнародного й транзитного транспорту, іноземний туризм, послуги банківських і страхових компаній, авторські гонорари й права, доходи від реклами, художні роботи, послуги охорони здоров'я, навчання, програмне забезпечення обчислювальної техніки, торгове посередництво.

За розрахунками, протягом останніх 30 років середньорічні темпи росту зайнятості у сфері послуг склали біля 3% у США і Японії, 2% – у Франції, понад 1% – у Німеччині. При цьому на частку сфери послуг припадає більше 50% зайнятості США і Японії, біля 40% – Німеччини і Франції. На частку послуг припадає від 15 до 20% сукупного об'єму операцій з товарами і послугами на світовому ринку [4].

Найбільш загальні відомості про роль послуг у національній економіці дає вивчення двох основних показників: частки цього сектора в загальному об'ємі зайнятих і частки об'єму наданих послуг у ВВП. Такий показник, як зайнятість населення свідчить про збільшення частки послуг на ринку. Для досягнення найбільшого ефекту в загальному русі економіки шляхом ринкових перетворень необхідно суттєве інвестування коштів у розвиток інститутів інфраструктури сфери послуг. Про це свідчить і зростання міжнародного обміну послугами, який відображає поступовий перехід індустріально розвинених країн до нового стану, пов'язаного з формуванням інформаційної економіки. Міжнародна торгівля послугами розвивається випереджаючими темпами порівняно з товарною торгівлею.

У міжнародному обміні послугами виділяють три групи послуг, організація яких відбувається переважно шляхом прямих іноземних інвестицій, а не контрактних взаємовідносин партнерів.

За десять останніх років корпорації сфери послуг збільшили в галузі страхування кількість філій майже в три рази, вторинного страхування (перестраховування) – в 2,5 рази, в галузі фінансових послуг з цінними паперами створили філіальну мережу майже з 500 філіалами.

Україна також включилась у міжнародний обмін послугами. За 2007р. експорт послуг склав 8989,2 млн.дол.США, імпорт – 4878,3 млн.дол.США. Порівняно з 2006 роком експорт збільшився на 19,8%, імпорт – на 31,2%. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами становило – 4110,9 млн.дол. (у 2006р. – 3786,1 млн.дол.) (див. рис. 1).

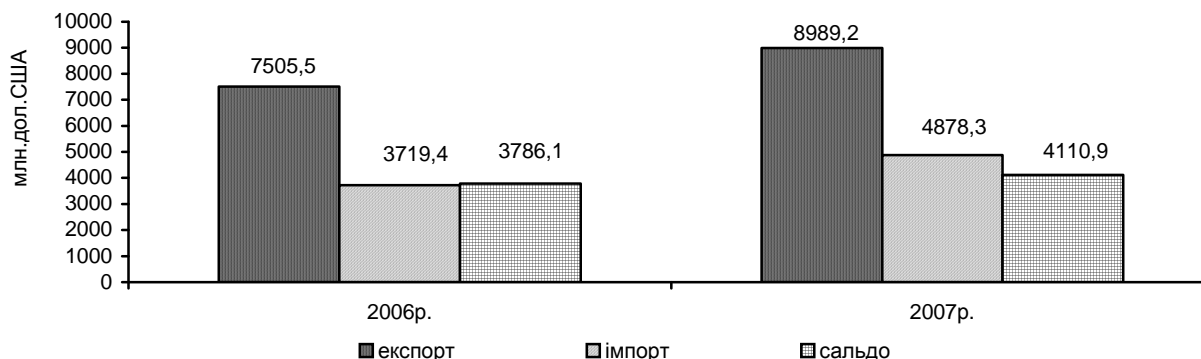

Рис. 1. Обсяг експорту-імпорту послуг в Україні [5]

Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами з 208 країн світу. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту становили транспортні (67,9%), різні ділові, професійні та технічні (12,8%) послуги.

Експорт послуг до країн СНД становив 41,2% від загального обсягу експорту, до країн Європейського

Союзу – 32,9%.

Основним партнером з країн СНД залишається Російська Федерація, на яку припадає 37,8% обсягу всіх наданих послуг, з інших країн світу – Сполучене Королівство (6,1%), Швейцарія (5,7%), Сполучені Штати Америки (4,9%), Кіпр (4,4%), Німеччина (4,2%), Бельгія (2,3%) (див. рис. 2).

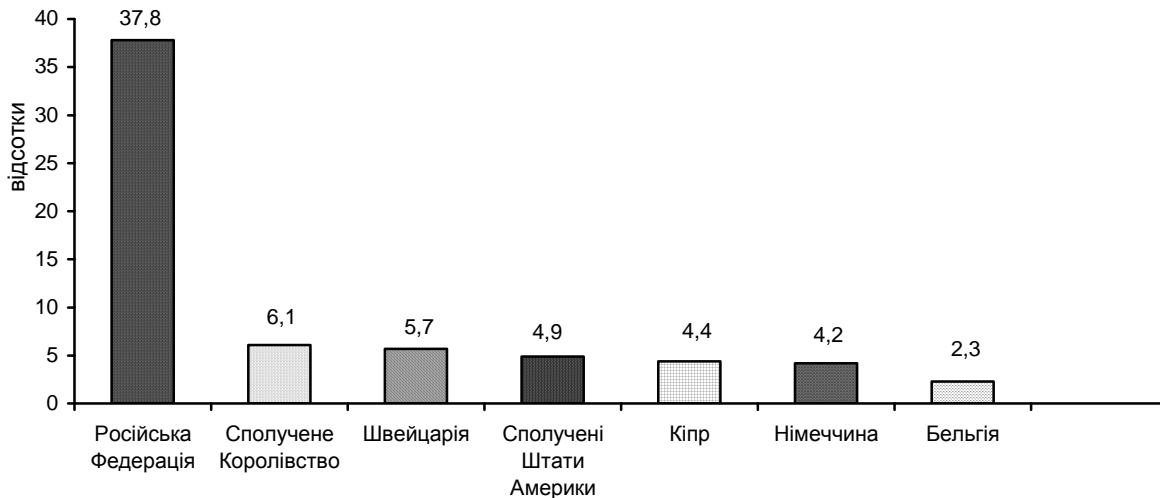

Рис. 2. Основні країни-партнери в експорті послуг з України [5]

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського імпорту послуг склали транспортні (22,9%), фінансові (18,2%), різні ділові, професійні та технічні (16,4%), державні, які не віднесені до інших категорій (12,7%).

Імпорт послуг з країн СНД становив 16,6% від загального обсягу імпорту, в тому числі з Російської Федерації – 14,1%; з країн Європейського Союзу – 52,9%, в тому числі зі Сполученого Королівства – 12,5%, Кіпру – 8%, Німеччини – 6,9%, Швейцарії – 3,5% (див. рис. 3).

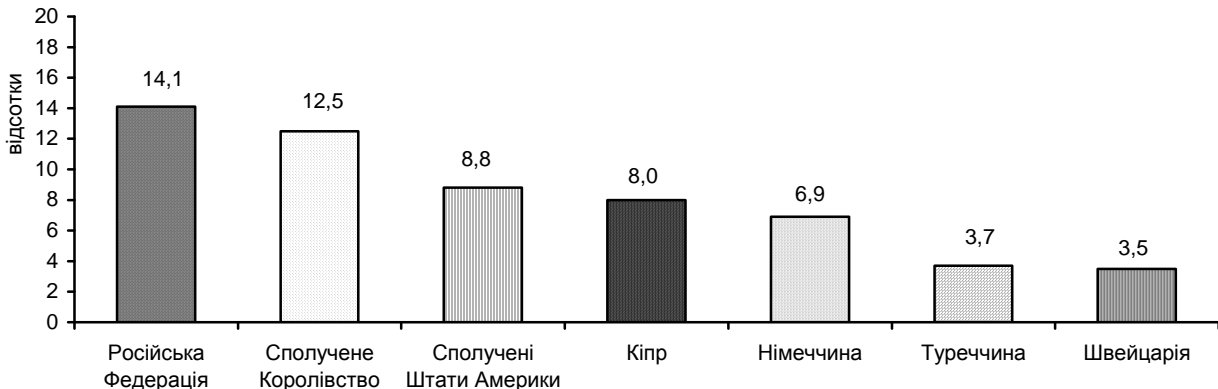

Рис. 3. Основні країни-партнери в імпорті послуг в Україну [5]

Для сфери послуг характерні різноманітні та нетрадиційні форми організації компаній і спільної діяльності різних господарчих одиниць. У сфері послуг активно взаємодіють промислові, торгові, фінансові, страхові та інші сервісні компанії, банки тощо.

Загальноприйнятою в Україні є думка, що, бурхливе економічне зростання у нашій країні можна забезпечити лише за рахунок розвитку важкої промисловості – металургії, хімії, машинобудування, енергетичного сектору. Тим часом усі розвинені країни протягом останніх десятиліть переорієнтували структуру економіки від виробництва товарів на виробництво послуг.

Саме послуги, відповідно до досліджень міжнародної консалтингової компанії McKinsey, є джерелом довгострокового економічного зростання країн, що розвиваються, причому важливішим, ніж промисловість. Достатньо подивитися на динаміку розвитку названого сектору за останні 30 років – у розвинених країнах частка сфери послуг у ВВП зросла з 55% у 1970 році до 70% – на початку нинішнього тисячоліття.

У США, Євросоюзі, Японії галузь забезпечує до 60% зайнятості населення, а висока продуктивність праці в цьому секторі приводить до вагоміших темпів зростання ВВП, ніж зазвичай здатна забезпечити промисловість [4].

Оптимістичними є й очікування інвесторів щодо подальшого зростання світової сфери послуг. За

даними останнього рейтингу компаній FT-500, найбільшими світовими галузями за капіталізацією стали зовсім не нафта з металургією й хімією, а фінансовий сектор, IT- та біотехнології [4].

Розвиток економіки і зростання сфери послуг тісно пов'язані між собою. З одного боку, економічне зростання у довгостроковій перспективі супроводжується підвищенням рівня добробуту населення, що призводить до більшого споживання послуг. З іншого – послуги впливають на темпи зростання ВВП не менше, ніж обороти важкої й легкої промисловості.

За даними центру CASE-Україна, у структурі доданої вартості ВВП на послуги припадає 50%. Це може означати, що половину прибутку, виробленого українською економікою, приносить саме ця сфера через високу рентабельність. Хоча є й інше пояснення – промислові підприємства, контрольовані великим бізнесом, мають більше можливостей занижувати офіційні фінансові показники [4].

У будь-якому випадку темпи зростання вітчизняної сфери послуг за останні роки без перебільшення можна назвати вражаючими. Утім, таке значне зростання виробництва послуг свідчить не лише про кореляцію розвитку галузі з доходами населення, а й про її величезний потенціал. Та й частка послуг у сумарному вітчизняному виробництві, за даними Держкомстату, становить трохи більше ніж 20% [4].

Головна та найбільш очевидна слабкість вітчизняного сектору послуг – у самій його структурі. Традиційно в Україні високі показники в цій сфері забезпечують транспорт, пошта і зв'язок – близько 70% щорічного обсягу всіх сервісів (на транспортні перевезення припадає близько 35%, решта 35% – на пошту й зв'язок). Іншими словами, більшу частину доходів від послуг приносять або галузі, успадковані від колишнього СРСР, або ті, без яких функціонування економіки просто неможливе. А ось на нові сегменти, тобто ті, які виникли вже за часів незалежності України (наприклад, на операції з нерухомістю та юридичною діяльністю), припадає близько 20% [4].

Цікаво, що транспорт і зв'язок дають лише 25-27% доданої вартості всіх послуг. Це свідчить не лише про низьку прибутковість галузі, а й про неефективність управління, адже лівова частка транспортної галузі й більше половини всіх телекомунікацій продовжують залишатися в руках держави. При цьому на торгівлю й медицину, які за оборотами значно поступаються транспортним послугам, припадає близько 30-33% доданої вартості в цій сфері. Решту 40-45% прибутку забезпечують дорогі послуги: операції з нерухомістю, освіта, консалтинг та ін [4].

Стримуючим фактором для розвитку галузі є нечисленність середнього класу – найактивнішого споживача, оскільки доходи населення активно зростають лише протягом останніх кількох років. А великі бізнес-групи вкладають кошти здебільшого у виробничий сектор – структура українського експорту визначає інвестиційну привабливість металургії, хімії та сільського господарства.

Гальмують розвиток цього сектору економіки й відсутність законодавчої бази, і поки що низький попит на деякі сервіси. Наприклад, фінансовий сектор залишається нерозвиненим через безліч законодавчих обмежень, а фондовий ринок – через відсутність чіткого законодавства.

Умовно всі послуги поділяються на дві категорії: ті, що надаються всередині країни (вони поглинаються зростаючим внутрішнім попитом), і ті, що постачаються за кордон (стають важливою складовою експорту й одним із джерел припливу капіталу в країну).

Нині експорт послуг становить близько 10% ВВП України, основними споживачами українських сервісів є країни СНД і Європа. Україна постачає за кордон здебільшого транспортні послуги, при цьому активно імпортує страхові й фінансові, а також послуги рекламних агенцій. До речі, за даними НБУ, інвестиційно привабливішими для іноземців є оптова торгівля й посередницькі послуги, операції з нерухомістю – частка іноземного капіталу в цих сегментах найбільша порівняно з іншими послугами.

У сфері розвитку експорту послуг показовим є приклад азіатських країн. Індія – всесвітній центр IT-технологій, Дубаї – відомий туристичний і фінансовий сектор, Сінгапур спеціалізується на наданні медичних послуг мешканцям країн Південно-Східної Азії, а на Філіппінах стрімко розвиваються call-центри. Вільна міграція також спровокувала зростання сфери послуг у ЄС.

Усі ці успішні закордонні приклади споріднює одне – безпосередня участь держави в розвитку відповідних сегментів сфери послуг. Хоча рентабельність тут найчастіше вища, ніж у промисловості, обсяги виробництва (а відтак і потенційні прибутки) на старті занадто малі, щоб зацікавити великий приватний капітал. Дрібний же та середній бізнес, як правило, не має значних коштів, щоб забезпечити бурхливий розвиток послуг з нуля. А великі інфраструктурні проекти, навіть за наявності високого попиту з боку потенційних споживачів, вимагають вкладень, які часом не під силу навіть глобальним корпораціям.

Тому ключову роль у розвитку послуг змушена відігравати держава. Так, найбільші в Азії порти морського й повітряного сполучення, розташовані в Сінгапурі, є офшорними зонами, звільненими від мита й акцизних зборів на багато видів товарів. Саме ж будівництво портів було частково профінансоване державою.

Створення туристичних центрів у ОАЕ, Туреччині, Єгипті, ПАР і Таїланді – також результат державних зусиль. Причому уряди згаданих країн фінансували не лише розвиток інфраструктури, а й програми залучення іноземних туристів, активно рекламуючи місцеві курорти за кордоном. У свою чергу, розвиток фінансового сектору вимагає від влади не стільки великих капіталовкладень, скільки цивілізованого законодавства.

Основні конкурентні переваги України в секторі послуг, зокрема на міжнародних ринках, – дешева робоча сила і вигідне географічне розташування країни. Це дає кілька можливих напрямків розвитку сектору. Дешевизну робочої сили поки що помітив тільки промисловий сектор. Але, наприклад, підприємства металургії для підвищення ефективності виробничих процесів, у тому числі продуктивності

праці, згодом зіткнуться з необхідністю реорганізації бізнесу. Зараз складно передбачити, де конкретно, крім металургії, зможуть застосувати свої вміння сталевари, однак досвід інших країн свідчить, що перекваліфікація й відхід у сектор послуг неминучі. Загалом дешевизна робочих рук в Україні могла б стимулювати передусім розвиток транспортного сектору, технічного обслуговування (наприклад, автомобілів) і торгівлю.

Географічна перевага України криється в транспортній мережі: автомагістралях, залізниці, морських і річкових портах, авіаперевезеннях. Щоб запобігти зниженню обсягів виробництва послуг, державі доведеться або фінансувати транспортну інфраструктуру, не пов'язану з транзитом енергоносіїв, або звернути увагу на внутрішні (не експортовані) сервіси, потенціал зростання яких видається достатньо високим. Та й досвід як розвинених країн, так і тих, що розвиваються, свідчить про те, що зростання експортоорієнтованої сфери послуг у країні зазвичай відбувається після розширення попиту на послуги всередині країни.

Враховуючи вище викладене, позитивними сторонами розвитку в регіонах України сфери послуг є:

- порівняно з матеріальним виробництвом сфера послуг є менш матеріало-, ресурсо- і енергомісткою;
  - галузь послуг поглинає надлишок робочої сили, що виникає внаслідок підвищення ефективності роботи великих промислових підприємств;
  - розвиток сфери послуг може сприяти вирішенню територіальних проблем економіки, наприклад, падіння виробничих потужностей виробництва в регіонах;
  - розвиток сфери послуг сприяє більшій відкритості економіки.
- Проте, поряд з позитивними моментами є ряд негативних факторів, які потребують врахування:
- потребує наявності великого стартового капіталу (індустрія розваг, торгівля, медицина, банківський сектор, транспортні послуги) і/або кваліфікованих кадрів (консалтинг, ІТ, фінансовий сектор, медицина, реклама);
  - внаслідок збільшення обсягу сфери послуг частка виробництва в економіці зменшується. Наслідком для "сировинної" економіки може стати зростання імпорту товарів і збільшення негативного сальдо торговельного балансу;
  - розвиток галузі послуг опосередковано впливає на екологію (відбувається прискорена індустріалізація ландшафтів – будівництво доріг, портів тощо).

Висновки

Отже, в Україні є всі передумови для продовження зростання оборотів у сфері послуг, причому швидкими темпами. Відповідно у найближчі кілька років варто очікувати зростання диспропорції доходів населення – темпи їх збільшення у заможних українців (здебільшого тих, яких прийнято називати середнім класом), випереджатимуть темпи зростання доходів населення в цілому. Тим більше що багато послуг, які надаються населенню, належать до категорії люксових, наприклад, медицина, розваги, туризм, а тому зростання попиту на них є закономірним на тлі підвищення добробуту населення.

Основні напрями сфери послуг, зростання яких очікується у найближчі роки в Україні, – роздрібний банкінг, ритейл і медицина, тобто послуги, які споживає стабільний середній клас. Так, торгівля вже кілька років щороку зростає в середньому на 20% і дає чверть доданої вартості всіх послуг. Також очікується бурхливий розвиток туризму – як українських курортів, так і туроператорів, які обслуговують поїздки українців за кордон. Вельми перспективними секторами є послуги business-to-business (тобто такі, які одні компанії надають іншим) – консалтинг, аудиторські, ІТ-послуги, які в розвинених країнах становлять близько третини всіх сервісів.

Джерела та література

1. Внукова Н.Н. Управление развитием рыночной инфраструктуры (методологический и организационный аспекты): Монография. – Х.: Форт, 1998. – 132 с.
2. Гаврилюк О.В. Послуги у контексті економічного зростання // Фінанси України. – 2000. – №4. – С. 71 - 79.
3. Калачова І.В. Статистика послуг: концептуальні основи реформування // Статистика України. – 2001. – № 4. – С. 24 - 28.
4. www.case-ukraine.com.ua – Центр соціально-економічних досліджень CASE – Україна.
5. www.ukrstat.gov.ua – Офіційний сайт Державного комітету статистики України.